

الله الرحمن الرحيم



دانشگاه تهران

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته مطالعات منطقه ای (مطالعات اروپا)

اسلام اروپایی: پاسخی به چالش فرهنگی - هویتی در اروپای غربی

استاد راهنما:

دکتر محمد رضا مجیدی

استاد مشاور:

دکتر احمد دوست محمدی

نگارش:

محمد مهدی صادقی

اسفند ۱۳۸۹



دانشکده حقوق و علوم سیاسی

گروه آموزشی مطالعات منطقه ای

گواهی دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

هیات داوران پایان نامه کارشناسی ارشد: محمد مهدی صادقی

در رشته : مطالعات منطقه ای گرایش : اروپا

با عنوان : اسلام اروپایی: پاسخی بر چالش فرهنگی - هویتی در اروپای غربی

را در تاریخ : ۸۹/۱۲/۱۰

به عدد	به حروف
۱۹۱-	نرزر ۴۰

با نمره نهایی :

ارزیابی نمود .

با درجه :

عالی

ردیف	مشخصات هیات داوران	نام و نام خانوادگی	مرتبه دانشگاهی	دانشگاه یا موسسه	امضاء
۱	استاد راهنما استاد راهنمای دوم (حسب مورد):	دکتر محمد رضا مجیدی	دانشیار	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۲	استاد مشاور	دکتر احمد دوست محمدی	استادیار	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۳	استاد داور (یا استاد مشاور دوم)	دکتر علی صباغیان	استادیار	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۴	استاد مدعو				
۵	نماینده کمیته تحصیلات تکمیلی گروه آموزشی :	دکتر احمد دوست محمدی	استادیار	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	

تذکر : این برگه پس از تکمیل هیات داوران در نخستین صفحه پایان نامه درج می گردد .





جمهوری اسلامی ایران
دانشگاه تهران

اداره کل تحصیلات تکمیلی

شماره _____
تاریخ _____
پیوست _____

باسمه تعالی

تعهد نامه اصالت اثر

اینجانب ^{صورت} محترم *محمد...* متعهد می شوم که مطالب مندرج در این پایان نامه / رساله حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این پژوهش از آنها استفاده شده است ، مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مأخذ ذکر گردیده است. این پایان نامه / رساله قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است . در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط دانشگاه از اعتبار ساقط خواهد شد .
کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به پردیس / دانشکده / مرکز دانشگاه تهران می باشد .

نام و نام خانوادگی دانشجو

امضاء

MP
[Signature]

آدرس : خیابان انقلاب اول خیابان فخر رازی - پلاک ۵ کد پستی : ۱۳۰۴۵/۵۶۸

فاکس : ۶۴۹۷۳۱۴

بسم الله الرحمن الرحيم

«وهدوا الى الطيب من القول وهدوا الى صراط الحميد»

در راه پر پیچ و تاب تهیه این «تقلای کنجکاوانه»، مدیون استاد متعهد و بزرگوار، دکتر محمد رضا مجیدی بوده ام. او که کریمانه تجارب تحقیقاتی خویش و اندوخته های علمی اش را پدرانۀ در اختیارم قرار داد. هم چنین مدیون راهنمایی ها و تشویق ها و برحذر داشتن های معلم دلسوز استاد دکتر احمد دوست محمدی، بوده ام. اما من در زندگی مدیون بسیاری بوده ام، مدیون دلسوزی های مؤمنانه و عالمانه پدر و مادری روشن بین و بلند نظر که از اولین لحظه تولد تا به امروز، همواره به قدم های بعدی من با شوق و خوف نگریسته اند. مدیون همسری هم دل و هم فکر و هم راه که در مرارت ها و تألمات مسیر ناهموار تحقیق که جزئی از وجودم شده است، دستکم به اندازه خودم سهیم بوده است. مدیون برادر متقی و استاد انقلابی ام مهندس علیرضا معاف که با الفاظ نمی توانم از او تشکر کنم.

محمد مهدی صادقی

شاید ایشان هرگز باخبر نشوند اما من
تک تک لحظات مشقت مصروف شده در
این تحقیق را با شوق به پیر برنای مشق
عشق و دانش «سید علی حسینی خامنه
ای» ارزانی کرده ام.

با او بود که من به یاد آوردم حدیث نبوی
مردان فارس و ستاره ثریا را...

و به علم نافذ او، من یقین کردم که
«فارسی» زبان علم آینده عالم است...



در اولین برگ از این
تحقیق یاد می کنم از
آخرین قطره **خونی** که از
شهید دکتر مروه
الشربینی، شهیده حجاب،
در دادگاه شهر "درسدن"
آلمان به زمین ریخته
شد...



چکیده

در دهه های اخیر افزایش وزن جمعیتی مسلمانان در جوامع اروپای غربی، اذهان را متوجه تمایزات فرهنگی - هویتی آن ها از سایر شهروندان این جوامع، نموده است. گرچه این روند به طور مستمر ادامه داشته اما وقوع حادثه یازده سپتامبر و حوادث متعاقب آن بر اهمیت موضوع افزوده است و به گونه ای تمایزات فرهنگی مسلمانان اروپایی را به انفکاک هویتی سوق داده است. در فضای مبارزه با تروریسم، تلقی ناپسند «خرده فرهنگ آشوب ساز» از اسلام، هویت جوینی مسلمانان اروپایی را در پی داشت. گرچه مسلمانان جوامع اروپایی به لحاظ نژادی، اقتصادی و مذهبی تمایزاتی از سایر شهروندان اروپای غربی داشتند اما امواج اسلام هراسی این تفاوت های فرهنگی را به چالش هویتی تبدیل کرده است. مسئله اسلام هراسی که خود را در اشکال طرد و تبعیض و خشونت و پیش داوری و با ریشه های دو گرایش سیاسی متفاوت و نه لزوماً متضاد نئومحافظه کاری و لیبرالی، نشان می دهد از اصلی ترین مسائل اروپای امروز است. از سوی دیگر، دولت های اروپایی در مواجهه با چالش هویتی - فرهنگی در کشورهای اروپای غربی، راهکارهای گوناگونی را در نظر گرفته و سیاست های متفاوتی را اتخاذ کرده اند، از آن جمله «اسلام اروپایی» به عنوان راه حلی برای کاهش تنش در جوامع داخلی اروپا پیشنهاد شده است. این مفهوم از طرف گروهی از متفکران مسلمان اروپایی، اسلام شناسان غربی و مسئولین حکومتی ترویج می شود. مؤلفه مفهومی اصلی «اسلام اروپایی» عبارت است از باز تعریف تفسیری از اسلام که با ارزش های اروپایی در تضاد نباشد. اسلام اروپایی دلالت بر گرایش لیبرال و سکولار از اسلام در اروپا دارد که با ارزش های اروپایی هماهنگی دارد. این تحقیق با تبیین وجوه چالش فرهنگی - هویتی مسلمانان در اروپای غربی، نقطه تمرکز خود را به شناخت و بررسی مفهوم اسلام اروپایی در آثار مکتوب مروجان شناخته شده آن قرار داده است و سپس به نقد و سنجش روایی و کارایی این مفهوم با توجه به واقعیات جاری در اروپای غربی پرداخته است.

فهرست مطالب

کلیات مقدمات

۱. طرح مسئله و دلالت موضوع..... ۱
۲. هدف از تحقیق..... ۲
۳. چالش هویتی فرهنگی در اروپای غربی..... ۳
۴. روش تحقیق..... ۴
۵. سؤال های تحقیق..... ۵
۶. فرضیه تحقیق..... ۶
۷. متغیرهای تحقیق..... ۶
۸. پیشینه تحقیق و منابع تحقیق..... ۶

فصل ۱: تاریخچه حضور اسلام در اروپا و اثرات ذهنی آن بر اروپای امروز

- مقدمه..... ۹
۱. اثرات فرهنگی اسلام بر تفکر اروپایی..... ۱۰
۲. حکومت مسلمانان در آندلس..... ۱۴

نتیجه..... ۱۹

فصل ۲: جلوه ها و نمودهای اسلام هراسی در اروپا؛ از گذشته تا حال

مقدمه..... ۲۱

۱. مفهوم شناسی «اسلام هراسی»..... ۲۲

۲. مدافعان مفهوم «اسلام هراسی»..... ۲۴

۳. نمودهای تاریخی اسلام هراسی در اروپا..... ۲۶

۳-۱. جنبش کشیشان شهادت طلب: اولین نمود اسلام هراسی در اروپا..... ۲۶

۳-۲. اسلام هراسی در دوره جنگ های صلیبی..... ۲۸

۴. ریشه های «شرق شناسی» جریان اسلام هراسی..... ۳۰

۵. اسلام هراسی در دروان معاصر..... ۳۴

۵-۱. اسلام : پدیده ای ثابت در چشم انداز فرهنگی اروپای امروز..... ۳۴

۵-۲. امواج اسلام هراسی در اروپا..... ۳۶

۶. پنج فرضیه در مورد علل افزایش اسلام هراسی در جوامع اروپایی..... ۳۷

۷. اسلام هراسی در اروپا: دو رویکرد نئو محافظه کار و لیبرال..... ۳۹

۷-۱. تئوری برخورد تمدن ها: رویکرد نئو محافظه کار..... ۳۹

۷-۲. جلوه ای از اسلام هراسی نئو محافه کار: یوروبیا..... ۴۰

۷-۳. تقبیح «اسلام سیاسی»: رویکرد لیبرال..... ۴۱

۷-۴. جلوه ای از اسلام هراسی لیبرال: یکسان سازی فرهنگی..... ۴۳

۸. آسیب شناسی معرفت شناسانه از رویکرد اسلام هراسی: «سکولاریسم»..... ۴۵

۹. بنیادگرایی سکولاریستی و اسلام هراسی..... ۴۸

۱۰. اسلام هراسی رسانه ای..... ۵۰

۱۱. مسلمانان تا چه حد در جریان اسلام هراسی مقصراند؟..... ۵۱

نتیجه..... ۵۳

فصل ۳: وضعیت اجتماعی - سیاسی مسلمانان در اروپای غربی

مقدمه..... ۵۷

۱. مهاجرت مسلمانان به اروپا و تبعات سیاسی - اجتماعی آن..... ۵۸

۲. پدیده اسلام گرایی در اروپای معاصر..... ۶۰

۳. هویت و مهاجرت..... ۶۳

۴. بررسی آماری مسلمانان اروپایی..... ۶۴

۵. چالش دموگرافیک در اروپا..... ۶۸

۶. سیاست های اجرایی کشورهای اروپایی در قبال مسائل مسلمانان..... ۶۹

۶-۱. فرانسه..... ۷۰

۶-۱-۱. ممنوعیت حجاب در فرانسه..... ۷۳

۶-۲. انگلستان..... ۷۴

۶-۳. آلمان..... ۷۷

۷. سابقه شکاف مذهبی و اجتماعی در اروپا..... ۸۰

۸. برنامه فرهنگی اتحادیه اروپا و مسئله مسلمانان..... ۸۱

۹. آیا صرفاً با گذشت زمان مسلمانان در جامعه اروپا هضم می شوند؟..... ۸۴

نتیجه..... ۸۷

فصل ۴: ایده «اسلام اروپایی»: مدافعان و معتقدان و منتقدان

مقدمه..... ۸۹

۱. استراتژی دوگانه: اسلام خوب، اسلام بد..... ۹۱

۲. اسلام اروپایی یا اسلام در اروپا؟..... ۹۲

۳. دو رویکرد به ایده اسلام اروپایی..... ۹۳
- ۳-۱. ایده اسلام اروپایی در سطح نهادی..... ۹۴
- ۳-۲. ایده اسلام اروپایی در سطح نظری..... ۹۸
۴. ایده اسلام اروپایی از نظر بسام طیبی..... ۹۹
- ۴-۱. بسام طیبی کیست؟..... ۹۹
- ۴-۲. طرح و بررسی نظرات بسام طیبی..... ۹۹
- ۴-۳. خلاصه نظرات طیبی در مورد اسلام اروپایی..... ۱۰۴
- ۴-۴. انتقادات به ایده اسلام اروپایی بسام طیبی..... ۱۰۵
۵. اسلام اروپایی از نظر طارق رمضان..... ۱۰۷
- ۵-۱. طارق رمضان کیست؟..... ۱۰۷
- ۵-۲. طرح و بررسی نظرات طارق رمضان..... ۱۰۸
- ۳-۵. جمع بندی نظرات رمضان..... ۱۱۶
- ۵-۴. انتقاد به افکار طارق رمضان..... ۱۱۶
۶. اسلام اروپایی از منظر جورج نیلسن..... ۱۱۷
- ۶-۱. جورج نیلسن کیست؟..... ۱۱۷
- ۶-۲. طرح و بررسی آراء نیلسن..... ۱۱۷
- ۶-۳. خلاصه نظرات جورج نیلسن..... ۱۲۱
۷. اسلام اروپایی از منظر اولویه روآ..... ۱۲۲
- ۷-۱. اولویه روآ کیست؟..... ۱۲۲
- ۷-۲. طرح و بررسی نظرات روآ..... ۱۲۲
- ۷-۳. جمع بندی آرا اولویه روآ..... ۱۳۳
۸. اسلام اروپایی از منظر اینگمار کارلسون..... ۱۳۳
- ۸-۱. اینگمار کارلسون کیست؟..... ۱۳۳

۱۳۳	۲-۸. طرح و بررسی نظرات کارلسون.....
۱۳۶	۱-۲-۸. صورت بندی مسئله از نظر کارلسون: «اسلام اروپایی یا اسلام در حاشیه؟».....
۱۴۲	۳-۸. خلاصه نظرات اینگمار کارلسون.....
۱۴۲	۹. اسلام اروپایی از منظر برنارد لوئیس.....
۱۴۲	۹-۱. برنارد لوئیس کیست؟.....
۱۴۳	۹-۲. نئو محافظه کاران و رسالت مذهبی برای چالش اسلام و اروپا.....
۱۴۴	۹-۳. طرح و بررسی نظرات لوئیس.....
۱۵۰	۹-۴. خلاصه آرا برنارد لوئیس.....
۱۵۱	۹-۵. نقد نظرات لوئیس.....
۱۵۳	۱۰-۱. زمینه سازی برای اسلام اروپایی: آرا محمد آرکون.....
۱۵۳	۱۰-۱. محمد آرکون کیست؟.....
۱۵۴	۱۰-۲. شبکه لیبرالیست های مسلمان.....
۱۵۶	۱۰-۳. طرح و بررسی آرا آرکون.....
۱۵۸	۱۰-۴. جمع بندی نظرات محمد آرکون.....
۱۵۹	۱۱. مقایسه نظرات هفت نویسنده در مورد اسلام اروپایی.....
۱۶۱	نتیجه.....

فصل ۵: سنجش و تحلیل ایده اسلام اروپایی

۱۶۶	مقدمه.....
۱۶۷	۱. سنجش ایده اسلام اروپایی از منظر فقهی - حقوقی.....
۱۶۸	۱-۱. ایده اسلام اروپایی در مورد چالش شریعت اسلامی و قانون اروپایی چه می گوید؟.....
۱۷۰	۱-۲. فقه اسلامی در مورد مسئله اسلام اروپایی چه می گوید؟.....
۱۷۳	۲. سنجش ایده اسلام اروپایی از منظر نظریه هم فرهنگی.....

۱۲-۱. نظریه هم فرهنگی..... ۱۷۳

۱۲-۱. گروه های هم فرهنگ..... ۱۷۴

۱۲-۲. ایده اسلام اروپایی و مدل ارتباطاتی..... ۱۷۷

۳. سنجش ایده اسلام اروپایی از منظر جریان بیداری اسلامی..... ۱۷۸

۱۳-۱. چند فرهنگ گرایی یا مدیریت مذهبی؟..... ۱۷۸

۱۳-۲. جلوه ای از اسلام هراسی لیبرال: سیاست دخالت حکومتی در امور مذهبی..... ۱۸۰

فصل ۶: نتیجه ۱۸۲

منابع..... ۱۸۶

کلیات و مقدمات

۱. طرح مسئله و دلالت موضوع

حضور اسلام در اروپا پدیده‌ای صرفاً نوین نیست بلکه با فتح آندلس توسط مسلمانان، تعامل و همزیستی و بعضاً سوء تفاهم و مجادله‌ای هشت قرنه شروع شد. اسلام به سرعت باورنکردنی توسط اسپانیایی‌ها، پذیرفته شد و نمونه‌ای عالی از همزیستی صلح جویانه مذاهب سه گانه اسلام، مسیحیت و یهودیت را ارائه نمود. اما با سقوط غرناطه، دوران مجد و عظمت مسلمانان در اسپانیا تمام شد و رفتار بسیار بدی از سوی مسیحیان برای پاکسازی مذهبی و قومی مسلمانان، صورت گرفت. دستاورد های مسلمانان اروپایی در زمینه های علمی و فرهنگی و اثرات آن بر اروپای قرون وسطی، امروز هم مورد توجه مسلمانان اروپایی است تا اروپایی‌ها، ناآگاهانه اسلام را بربریت و توحش محسوب، ننمایند. باز خوانی تاریخی حضور مسلمانان در آندلس، حق مشروع و معقول مسلمانان امروز، برای متذکر شدن به خدمات ارزشمند آنان به اروپا است.

اما در دهه های اخیر افزایش وزن جمعیتی مسلمانان در جوامع اروپای غربی، اذهان را متوجه تمایزات فرهنگی - هویتی آن‌ها از سایر شهروندان این جوامع، نموده است. گرچه این روند به طور مستمر ادامه داشته اما وقوع حادثه یازده سپتامبر و حوادث متعاقب آن بر اهمیت موضوع افزوده است و به گونه‌ای تمایزات فرهنگی مسلمانان اروپایی را به انفکاک هویتی سوق داده است. در فضای مبارزه با تروریسم، تلقی ناپسند «خرده فرهنگ آشوب ساز» از اسلام، هویت جویی مسلمانان اروپایی را در پی داشت. گرچه مسلمانان جوامع اروپایی به لحاظ نژادی، اقتصادی و مذهبی تمایزاتی از سایر شهروندان اروپای غربی داشتند اما امواج اسلام هراسی این تفاوت های فرهنگی را به چالش هویتی تبدیل کرده است. به طوری که نسل جدید مسلمانان اروپایی گرچه ممکن است از نسل های قبلی متشروع تر نباشند اما هویت طلب تر اند. مسئله اسلام هراسی که خود را در اشکال طرد و تبعیض و خشونت و پیش داوری و با ریشه های دو گرایش سیاسی متفاوت و نه لزوماً متضاد نئو محافظه کاری و لیبرالی، نشان می دهد از اصلی ترین مسائل اروپای امروز است. نئو محافظه کاری با تأسی از تئوری جنگ تمدن ها، کلیت اسلام را چالش ساز می داند و در نحله

اسلام هراسی لیبرال، اسلام گرایی، اسلام اجتماعی و یا اسلام سیاسی را تقبیح می کند. نئو محافظه کارها مفهوم «یوروبیا» را ابداع می کنند و لیبرال ها با تقسیم کردن به اسلام خوب و اسلام بد، به جای انگاره ادعایی همیشگی غرب مدرن یعنی «چند فرهنگ گرایی»، «مدیریت مذهبی»، «دخالت دولت در مذهب» و «ملی کردن اسلام» را در دستور کار قرار می دهند.

به هر حال دولت های اروپایی در مواجهه با چالش هویتی - فرهنگی در کشورهای اروپای غربی، راه کارهای گوناگونی را در نظر گرفته و سیاست های متفاوتی را اتخاذ کرده اند، از آن جمله «اسلام اروپایی» به عنوان راه حلی برای کاهش تنش در جوامع داخلی اروپا پیشنهاد شده است. این مفهوم از طرف گروهی از متفکران مسلمان اروپایی، اسلام شناسان غربی، مسئولین حکومتی و رسانه ها ترویج می شود. معادل های لفظی اسلام اروپایی، اسلام حقوق بشر دوست، اسلام اروپا دوست، اسلام سکولار، اسلام مدرن، اسلام های ملی نظیر اسلام فرانسوی و اسلام انگلیسی، اسلام جهانی شده، یورو - اسلام و بعضاً اسلام میانه رو است. مؤلفه مفهوم اصلی «اسلام اروپایی» عبارت است از باز تعریف تفسیری از اسلام که با ارزش های اروپایی در تضاد نباشد. اسلام اروپایی دلالت بر گرایش لیبرال و سکولار از اسلام در اروپا دارد که با ارزش های اروپایی هماهنگی دارد. از طرف اروپایی ها، عموماً بیان می شود که اسلام اروپایی نه تنها امکان حضور در اروپا را دارد، بلکه به جامعه اروپایی کمک می کند و به نوعی یک تضمین امنیتی در مقابل افراط گرایی و رادیکالیسم رشد یافته در غرب تلقی می شود. ویژگی های اسلام اروپایی در تعهد به ارزش های جامعه مدنی اروپا و دموکراسی سکولار، تعریف شده است. گرچه تلقی کاملاً یکسانی از این مفهوم وجود ندارد اما خطوط کلی آن را می توان در آثار «بسام طیبی»، «طارق رمضان»، «جورجن نیلسن»، «اینگمار کارلسون»، «اولیویه روآ»، «محمد ارکون» و «برنارد لوئیس» مشاهده کرد. در این تحقیق آراء این هفت نویسنده تا حد امکان طرح و بررسی و نقد شده است. و در انتها با سه چهارچوب فقهی - حقوقی، تئوری گروه های هم فرهنگ و جایگاه در برابر جریان بیداری اسلامی، ایده اسلام اروپایی به سنجه نهاده شده است.

۲. هدف از تحقیق

یکی از واقعیت های دنیای امروز حضور مسلمانان در نقاط گوناگون جهان است. اساس اقلیت مسلمانان در اروپای غربی نیز مانند سایر نقاط جهان شکل گرفته و در تعامل و یا حتی تقابل با ساختارهای اکثریتی غالب قرار می گیرد. شناخت معضلات و مشکلات برادران و خواهران مسلمان در اروپا و بررسی ایده «اسلام اروپایی» که به عنوان راه کاری برای حل مشکلات آنان ارائه شده، از اهداف این تحقیق بوده است. از بعدی دیگر شاید این تحقیق مدخلی باشد بر بررسی ویژگی ها، امتیازات و آسیب های حضور مسلمانان در کشور های غیر اسلامی. به هر حال شمار مسلمانان

خارج از جهان اسلام تقریباً برابر با شمار آن‌ها در کشورهای اسلامی است. (تسخیری ۱۳۸۵: ۱۳) و از این رو ابعاد مختلف اجتماعی و فرهنگی و رسانه‌ای زندگی آن‌ها حائز اهمیت است.

از سوی دیگر، فهم چالش‌های درونی کشورهای جهان از مقتضیات تصمیم‌گیری نوین در روابط بین‌الملل است. کشورهای اروپای غربی به عنوان موتور محرکه اتحادیه اروپا، از جایگاه ویژه‌ای در روابط بین‌الملل برخوردارند. از سوی دیگر برای تعریف دقیق «سیاست اروپایی» کشورمان، شناخت عمیق مسائل داخلی آن‌ها از جمله وضعیت اقلیت‌های مسلمان ضروری است.

اما هدف محوری از این پژوهش بررسی ایده اسلام اروپایی و تأثیرات آن بر چالش فرهنگی - هویتی موجود در جوامع اروپای غربی است. به دلایلی که در ادامه خواهد آمد چالش هویتی مذکور در جوامع شرق اروپا موضوعیت نداشته و به همین جهت بر جوامع اروپای غربی تمرکز کرده‌ایم. هدف از این پژوهش، بررسی نظری و مفهومی ایده اسلام اروپایی و بررسی روایی و کارایی آن در چالش گسست هویتی مسلمانان در اروپای غربی است. از آنجا که ایده اسلام اروپایی در پاسخ به چالش فرهنگی - هویتی مسلمانان اروپایی، مطرح شده و بر مبنای آن سیاستگذاری شده و می‌شود، برای بررسی کارایی این مفهوم لازم است ابتدا چالش مذکور به درستی تبیین و رویه‌های کاملاً واحدی در سطح اتحادیه اروپا در این موضوع وجود ندارد، بر سیاست‌های اجرایی سه کشور آلمان، فرانسه و انگلستان به عنوان سمبل‌های اروپای غربی تأکید بیشتری شده است.

۳. چالش فرهنگی هویتی در اروپای غربی

امروز مسلمانان در اروپای غربی از چالش‌ها و شکاف‌هایی چون شکاف (مرکز - حاشیه)، (ما - دیگری)، (اسلام، سکولاریسم)، (نژاد اروپایی و نژاد غیر اروپایی) و... رنج می‌برند. اما به دلیل نقش بی‌بدیل اسلام در هسته هویتی مسلمانان در اروپا، مهم‌ترین چالش اروپای غربی با مسلمانان، نفس «مسلمان بودن» آن‌ها است. برایان ترنر، جامعه‌شناس انگلیسی می‌گوید: «اسلام هم چون یک چالش فرهنگی عمیق در برابر نظام سیاسی غربی عمل می‌کند، اما این چالش از درون است... به طور مثال مسئله سلمان رشدی در بریتانیا باعث ایجاد مباحثی پیرامون هویت بریتانیایی شد، چرا که نخبگان فرهنگی این کشور مجبور به پذیرش ظهور جامعه مدنی چند فرهنگی در بریتانیای متحده شدند». (ترنر ۱۳۸۴: ۳۰۰)

به همین دلیل شاید به نوعی ایده اسلام اروپایی هویت مسلمانان اروپایی را دستخوش آشوب کرده و با قرار دادن مؤلفه‌های قدرتمند و پویای اسلام در پوسته هویت مسلمانان، آنان را از اعتقادات قوی و عمیق خود تهی سازد و چالش فرهنگی - هویتی در اروپای غربی، به طور یک طرفه

حل گردد. گر چه تحقیق ما نشان می دهد این ایده هم از لحاظ نظری و هم از منظر اجرایی، توفیق بارزی برای دولت های سکولار اروپا نداشته است.

اما به دلایل مختلف اصولاً بدین سطح از چالش در اروپای شرقی مشاهده نمی شود، زیرا مسئله اسلام که در اروپای غربی جدید هست، در اروپای شرقی خوب جا افتاده و غالباً در قوانینشان شناخته شده است. (روا ۱۳۸۷: ۶۹-۷۰)

به هر حال چالش فزاینده حاصل از حضور مسلمانان در اروپای غربی، در شرق اروپا مشاهده نمی شود. گرچه نمی توان دلایل اقتصادی و اجتماعی را در پذیرش اسلام از سوی عده ای از مردمان شرق اروپا در دوره عثمانی را، انکار نمود ولی به هر حال گذشت زمان و گسترش تدریجی اسلام در بالکان با توجه به جاذبه فطری دین اسلام سبب شد گام های استقرار مسلمانان در شرق اروپا مستحکم و با ثبات پیش رود. (پوپویچ ۱۳۸۲: ۵-۶) امروزه ازدواج مسلمان با مسیحی هم چون گذشته در شرق اروپا قابل مشاهده است و به طور کلی آنچه مسلم است اگر اسلام در شرق قاره اروپا یکی از عوامل انسجام نباشد، حداقل عامل شکاف و انفکاک نیست. (همان: ۶) از جنبه دیگر، به نظر برخی از نویسندگان، آنچه در شرق اروپا مهم است بیش از آن که مذهب باشد، نژاد است. (همان)

۴. روش تحقیق

در این تحقیق سعی نموده ایم از روش تحلیل چند وجهی و چند ساحتی استفاده نماییم. تحلیل چند ساحتی (Multidimensional analysis) را توجه به ابعاد گوناگون پدیده ای خاص و نحوه تعامل و تأثیرگذاری ابعاد بر یکدیگر، نظیر بررسی تولید، بازنمایی و مصرف در تحلیل فرهنگی تعریف نموده اند. (مک گوئیگان ۱۳۸۸: ۲۳۰) در این تحقیق تلاش نمودیم با تفکیک و تلفیق مختلف جوانب و ابعاد موضوع اسلام اروپایی و فهم چالش هویتی - فرهنگی مسلمانان در اروپای غربی، به ابعاد تاریخی، وجوه فرهنگی و اقتضائات جامعه شناسی مهاجرت مسلمانان به اروپا، اشاره شود. ادعا نمی شود که به تمامی جوانب مسئله پرداخته شده است؛ فی المثل در بحث حقوقی مسئله اسلام اروپایی و چالش ها و تبعیض های وارد آمده بر مسلمانان اروپا، خود زمینه تحقیقی مجزا است که البته به قدر اشارت به آن اشاره شده است.

گرچه در این تحقیق سعی نموده ایم با تمرکز بر مسائل منطقه ای مسلمانان در اروپا از جزئیات چالش آن ها آگاه شویم ولی ایزوله نمودن عوامل تأثیرگذار بر مسلمانان اروپایی، با واقعیات عالم و جهان امروز، هم خوانی ندارد. از این رو جایگاه مسلمانان اروپایی در امت اسلام و نقش ایده اسلام اروپایی در کنش، تعاملات و یا تقابل با مؤلفه های تأثیر گذار جریان بیداری اسلامی، مد نظر بوده است. به هر حال اعتقاد داریم یکی از آفت های متد و روش علوم انسانی غربی و به تبع شیوع

رویکردهای تحقیقاتی غربی در ایران، رویکرد «جزئی نگری» و «اتمستی» است. گرچه برای اشراف بر موضوع تمرکز بر وجه و صبغه ای خاص، راه گشا است اما به راستی آیا می توان مسائل انسانی و اجتماعی که از وجوه چند گانه و متقاطع و متعدد برخوردار است را صرفاً با تأثیر گذاری عاملی بر عامل دیگر بررسی نمود؟ سعی ما در این تحقیق دوری از ساده سازی مسائل، هم زمان اجتناب از پیچیده انگاری های غیر واقعی بوده است.

۵. سؤال های تحقیق

۱-۵. سؤال اصلی:

- طرح ایده «اسلام اروپایی» در حوزه نظری و پیگیری آن توسط دولت های اروپایی چه تأثیراتی بر چالش فرهنگی - هویتی موجود در جوامع اروپای غربی داشته است؟

۲-۵. سؤال های فرعی:

- نقاط ضعف و قوت نظری ایده «اسلام اروپایی» چیست؟
- ایده «اسلام اروپایی» تا چه حد مبنای عمل دولت های اروپایی و اتحادیه اروپا بوده است؟
- تأثیرات سیاست های دو دهه اخیر کشورهای اروپای غربی بر وضعیت سیاسی - اجتماعی مسلمانان اروپا، چه بوده است؟
- فرآیند نهادینه کردن «هویت اروپایی» در فضای جوامع اروپای غربی از طرف کدام عوامل به چالش کشیده می شود؟
- تأثیرات پیش زمینه های ذهنی تاریخی بر تلقی مسلمانان اروپا و سایر مردم اروپای غربی از یکدیگر چه بوده است؟
- آیا ایده «اسلام اروپایی» با یک نیت واحد از سوی نخبگان مسلمان و سیاستمداران اروپایی، طرح می گردد؟
- آیا اساساً می توان برای مسلمانان اروپای غربی به عنوان یک فضای جغرافیایی و فکری یک نوع خاص از اسلام را در نظر گرفت؟
- پیش زمینه ها و مفاهیم جدید مورد تکیه جریان «اسلام هراسی» در اروپا چیست؟

۶. فرضیه تحقیق

۶-۱. فرضیه اصلی:

- ایده «اسلام اروپایی» به دلیل کاستی‌های نظری و یک جانبه‌گرایی و عدم انسجام در اجرا نتوانسته است از چالش فرهنگی - هویتی مسلمانان اروپای غربی بکاهد.

۶-۲. فرضیه جایگزین:

- درونی‌سازی هویت اروپایی و پذیرش هم‌زمان فرهنگ اسلامی در جوامع اروپای غربی به عنوان یک «خرده فرهنگ» به مرور توانسته است از چالش فرهنگی - هویتی مسلمانان اروپای غربی بکاهد.

۶-۳. فرضیه پوچ:

- ایده، «اسلام اروپایی» تأثیر محسوسی بر چالش فرهنگی - هویتی مسلمانان اروپای غربی نداشته است.

۷. متغیرهای تحقیق

متغیر وابسته: چالش فرهنگی - هویتی در جوامع اروپای غربی

متغیر مستقل: ایده «اسلام اروپایی»

متغیر مداخله‌گر: جریان اسلام‌هراسی

۸. پیشینه تحقیق و منابع تحقیق

این پژوهش به علت بکر بودن موضوع، پیشینه‌ای در سطح پایان‌نامه و یا مقاله در کشور ندارد. گرچه در برخی مقالات فارسی به ایده «اسلام اروپایی» اشاره شده است. از جمله مقاله «وضعیت سیاسی و اجتماعی مسلمانان اروپا» نوشته آقای شیر غلامی در نشریه سیاست خارجی وزارت امور خارجه.

در این تحقیق، وقت قابل توجهی مصروف به گزینش منابع و استفاده از مطالب قابل استفاده، شده است. به طور کلی در مباحث تاریخی مطرح شده در این تحقیق اعم از حضور مسلمانان در اروپا و یا رویکردهای تاریخی اسلام‌هراسی در جنگ‌های صلیبی و آندلس و مباحث شرق‌شناسی، منابع فارسی مناسبی در دسترس بوده است اما برای موضوع اصلی تحقیق یعنی ایده